

ZÁPISNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA

Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Ročník 1 • Číslo 2 • 1982

Problematika číseloviek /so zreteľom na školskú prax a jazykovú kultúru/

Číselné pojmy sú v realite dané príznakom kvantity vecí a javov. Rozlišujeme kvantitu a početnosť, numerickosť /veľkosť a množnosť/, ale aj za kvantitou sa skrýva početnosť. Kvantita a početnosť súvisí najmä so skutočnosťnými kategóriami ČAS a PRIESTOR /s reálnymi formami bytia/. Všetko okolo seba rátame a číselne určujeme.

Číslovky ako samostatný slovný druh sú výrazne konštituované svojím vecným /skutočnosťným/ korelátom. So zreteľom na tému prednášky a besedy navrhujeme takéto poradie ohybných slovných druhov: a/ podstatné meno, b/ sloveso, c/ prídavné meno, d/ príslovka, e/ číslovka; za nimi stojí ich všeobecná zástupka f/ zámeno.

Z gramatickej stránky číslovky charakterizuje komplexnosť: osvojili si a preberajú kategórie tých slovných druhov, ktorých vecné obsahy určujú. Sú teda z gramatickej stránky také, aké podľa svojej označovacej povahy musia byť - sú

adekvátne svojej funkcii.

Podľa vzťahu k číselnosti číselovky ako celok sa rozdeľujú na určité a neurčité a potom podľa toho, čo určujú, sa delia na: základné a skupinové /k nim patria i zlomkové číselovky: tri, troje, tretina/ - príslovesným modifikátom základných číseloviek sú násobné číselovky /porov. štyri písanky, štyri razy písať/, ďalej radové číselovky a ich príslovesným adverbialným tvarom /druhý, druhý raz/ a napokon druhové číselovky /jeden-aký, dvoj-aký/. Zámenné náprotivky číseloviek sú: koľko-koľko ráz/koľko-krát; koľký-koľký raz/koľkýkrát, koľkoraký-koľkorako.

Výrazy typu po jednom, po dva; po prvé, po a/ nie sú osobitné číselovky, lež číselkovité výrazy.

Vybrané tvarové a väzobné problémy číseloviek: dvoma, tromi; sto, v ste; dvadsaťjeden žiakov /žien, detí/; v štyridsiatych rokoch minulého storočia /ale dožil sa štyridsiatich rokov/.

Číselovky vo frazeológii: kúpiť za päť prstov, tárať dve na tri, jeden za osemnásť, druhý bez dvoch za dvadsať atď. Číselovky dávajú veľa príležitostí na stimulovanie aktivity žiakov a ich hľadavosti.

PhDr. Gejza Horák, CSc.

TEZY

/24. II. 1982 - Nitra/

Jazyk ako zložitý dynamický systém

Jazyk sa často definuje ako systém znakov. Táto definícia je však veľmi všeobecná a za termínom systém sa vlastne skrýva celá sústava podsystémov, ktoré navzájom rozličným spôsobom súvisia a vďaka ktorým sa jazyk môže označovať ako

zložitý systém.

Zložitost jazyka ako systému sa prejavuje predovšetkým v tom, že v jeho štruktúre možno rozlišovať niekoľko systémov, v ktorých sa zase ďalej vyčleňuje väčší alebo menší počet podsystémov.

Najbližšie k myšlienkovkej oblasti a cez ňu k objektívnej realite stojí systém jazykových znakov. Jazykové znaky sú ideálne objekty, ktoré majú schopnosť stať za iné veci a pojmy, teda spravidla slúžia na pomenovanie reálnych aj ideálnych objektov. Ale ak majú jazykové znaky fungovať v jazyku, resp. v komunikácii, musia obsahovať predovšetkým aj isté všeobecné myšlienkovno-gramatické prvky, totiž gramatické kategórie. Tieto kategórie tvoria osobitný systém kategórií. Jazykové znaky i gramatické kategórie sú definované súbormi istých príznakov, ktoré tvoria osobitné podsystémy.

Jazykové znaky sa vyjadrujú rozličnými formovými prvkami, t.j. morfémi a lexémami, pričom tieto prvky zase majú istú fonemazickú štruktúru. Formové a zvukové prvky tvoria v tomto gramatickom systéme /gramatickom v užšom zmysle/ osobitné podsystémy.

Doteraz uvedené systémy /znakový, kategoriálny, gramatický/ tvoria systémovú, statickú časť jazyka ako zložitého systému.

Na fungovanie tohto systému v komunikácii sú potrebné ďalšie systémy. Je to predovšetkým systém "etických" jednotiek, do ktorého ako osobitné podsystémy patria fóny, morfy a lexy. Na tvorenie textu sú potrebné ďalšie prvky, tvoriace pragmatický systém. Do tohto systému patrí podsystém prozodických jednotiek, podsystém modálnosti, ale predovšetkým

podsystem vetných vzorcov /syntagmy, vetné vzorce/ a podsystem komunikačných postupov.

Napokon pre celý jazyk sú charakteristické jazykové funkcie, ktoré tvoria funkčný systém jazyka.

Načrtnutý zložitý systém jazyka je výrazne dynamický: v každom systéme a podsysteme sú v rozličnej miere zastúpené aj zvyky staršieho stavu, aj zárodky nového vývinu /varianty/. Dynamickosť vyplýva aj zo základného postulátu marxistickej jazykovedy, že jazyk je historicko-spoločenský jav. Z tohto postulátu ďalej vyplýva, že jazyk nepatrí ku konštruovaným systémom, ale k takému typu, ktorý sa vyvíja a organizuje sám. Z tejto charakteristiky zase vyplýva, že príčiny zmien v systéme jazyka treba hľadať predovšetkým v systéme samom, predovšetkým v jeho vnútorných protirečeniach /patrí k nim napr. protirečenie medzi systémovou a pragmatickou časťou systému, protirečenie medzi obsahom a formou jazykových jednotiek atď./ Aj príčiny, ktoré sú zdanlivo mimo systému, resp. podsystemu, treba hľadať v iných systémoch, resp. podsystemoch jazykového systému. Napr. príčiny vo fonematickom podsysteme budú v morfematickom podsysteme, ale aj v kategoriálnom systéme, v prozodickom podsysteme a pod.

Jazykové zmeny nemožno vysvetliť deterministicky a probabilisticky, ako je to možno v nerozvíjajúcich sa systémoch. Základným explanatórnym prostriedkom ostáva tendencia systému udržiavať sa v takom stave, aby mohol úspešne slúžiť svojmu základnému cieľu - dorozumievaniu a poznávaniu.

Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

/11. III. 1982 - Prešov/

Eliptické vetné konštrukcie

1. Elipsa je fenomén parole /textu/, lebo je to vypustenie /vynechanie/ niektorého prvku výpovede, ktorý sa dá doplniť podľa súvislosti čiže podľa kontextu alebo podľa situácie. Rozlišujeme teda úplnú a neúplnú realizáciu vety /vetnej štruktúry/. Pri elipse ide o neúplnú, ale ukončenú realizáciu.

Explicitné čiže úplné realizačné varianty hodnotíme ako základné. Napr.: A keď na grúni dotleli aj posledné mláčky slnečného svetla, Duchaj vstal. /Urban/ Ale pri zámennom podmene je opačná situácia: neúplné varianty sú základné. Napr.: Udychčanáý sadol si na klát vo dvore, zahľadel sa do diaľky a len po hodnej chvíli zmäknutým, tichým hlasom zahovoril: To listie tak letí ... /Urban/

2. Eliptické varianty vetných konštrukcií sú časté. Existujú popri explicitných variantoch. Uvedieme tri typy: a/ Ukladost radosť, staroba choroba. Tu je vypustená spona /teda nejde o ukladovú sponu/. V heslách a prísloviach je to základný variant. b/ Ako len pokračovať? Tu je elidovaný modálny výraz v jednoduchnej hlavnej vete. c/ Nevie, komu sa poďakovať. Tu je elidovaný modálny výraz vo vedľajšej vete.

Do typu b/ a c/ patrí problematika väčšiny infinitívnych viet. Treba zdôrazniť, že tu ide o elidovanie modálneho výrazu: uplatňovaním úspornosti vynecháva sa element, ktorý sa potom naznačuje inými, nelexikálnymi prostriedkami /syntagmaticky, intonačne/.

3. Eliptické vetné konštrukcie vznikli tak, že sa eliptický variant gramatikalizoval čiže stal sa základným a obligátnym variantom. V pozadí gramatickej elipsy je to, že v hĺbkovej štruktúre /rovine/ predpokladaný a diskkrétne vydeliteľný mo-

dálny obsah nemá v povrchovej štruktúre /rovine/ priame vyjadrenie /lexikálne alebo gramatické/.

Pri každej eliptickej vetnej konštrukcii je iná problematika. Dôležité sú tieto tri vetné konštrukcie: a/ bolo ti mlčať, b/ bolo počuť niečo, c/ Peter mal kde bývať / Bolo kde tancovať. Tieto vetné konštrukcie doteraz nie sú primerane preskúmané a opísané.

4. a/ Vetná konštrukcia bolo ti mlčať /pozri môj článok v časopise Kultúra slova 1982, č. 5/ obsahuje kopulu, pomenovanie majiteľa deja a osobné sloveso. Ide o modálny význam povinnosti, nevyhnutnosti alebo náležitosti /= bolo ti treba/patrilo sa ti/mal si mlčať/.

Príklady: Desť hodín minulo, bolo by ísť domov. /Urban/ - Bolo by nejak potisnúť to vyvlastňovanie. /Hečko/

V súčasnom kultivovanom úze je to nespisovná vetná konštrukcia. Napríklad v beletrii sa používa na charakteristiku postáv.

4. b/ Vetná konštrukcia bolo počuť niečo /pozri môj článok v časopise Kultúra slova 1982, č. 6/ obsahuje kopulu a nedokonavé sloveso pasívneho vnímania zmyslami /vidieť, počuť, cítiť a ich synonymá; ďalej slovesá poznať, rozoznať, rozumieť, dostať a vetnú príslovku vidno/. Ide o modálny význam možnosti /nemožnosti vnímania.

Príklady: A v okamžiku sa spustil lejak, že nebolo vidieť ani na krok. /Mináč/ - Radšej choďte bosá. Vo vlaku to ani tak nebude vidieť. /Chudoba/

V súčasnej etape vývinu je to spisovná konštrukcia, ale periférna.

4. c/ Vetná konštrukcia Peter má kde spať / Bolo kde spať /pozri moju štúdiu v Slovenskej reči 1982, č. 4/ je trojčlenná.

Na prvom mieste je sloveso existencie mať/byť, na druhom mieste stojí vzťažný výraz a na treťom mieste je plnovýznamové sloveso v infinitíve. Voľba vzťažného výrazu závisí od povahy nositeľa existencie /osoba, vec či okolnosť/ a jeho tvar závisí od intencie slovesa v infinitíve, preto ho pokladáme za predmet alebo príslovkové určenie. Sloveso v infinitíve sa môže hodnotiť ako príslovkové určenie dôsledku: existencia/neexistencia nositeľa existencie umožňuje / má za dôsledok realizáciu slovesného deja. Príklady: a/ Mamka nemá koho poslať, keď Maroša niet. /Rázus/. b/ Vidí: niet čo odpovedať. /Mináč/ - Veru, Adamko, niet sa čím chváliť. /Urban/

V rámci tejto vetnej konštrukcie treba upozorniť na tieto osobitné prípady: 1. Nerečni, nemá ťa kto počúvať. /Jašík/ - V starom sklade by veru malo čo horieť! /tlač/ 2. Nikde nepôjdeš, nemáš tam čo hľadať. /Chudoba/ 3. Dora od Sikačky mala sa čo oháňať, aby ich nasýtila. /Hečko/ 4. Marta s malou taštičkou, do ktorej nevie čo položiť. /Chrobák/

Táto trojčlenná vetná štruktúra spočíva na dvoch základoch: vyslovenie existencie plus možnosť realizácie deja. V súčasnej etape vývinu spisovnej slovenčiny je to spisovná a centrálna vetná konštrukcia.

Prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc.,
člen korešpondent ČSAV a SAV
/30. III. 1982 - Bratislava/

K vymedzeniu štýlémy

Štýlému považujeme za základnú jednotku štylistického plánu jazyka. Ako štýlémy sa hodnotia jazykové prostriedky všetkých jazykových rovín, keď ich sledujeme ako štýlotvorné

prostriedky. Za štýlmy teda nepovažujeme iba príznakové /emocionálno-expresívne/ prostriedky. Štýlotvorná sila nie je obsiahnutá iba v prvkoch, ktoré najvýraznejšie /"viditeľne"/ prekresľujú štýlový, resp. žánrový reliéf textu a prípadne určujú i jeho pragmatické zameranie. Štylistika textu, to je záležitosť všetkých použitých výrazových prostriedkov, ich funkčnej interrelácie. A tak ako štýlmy hodnotíme nielen jazykové, ale aj kompozičné prostriedky /nadvetné jednotky/.

Ako je úloha štylistického plánu jazyka vstupuje štýlma do paradigmy /paradigiem/. Začlenenie štýlmy do paradigmy je podmienené konštituovaním a relatívnym ustálením jej funkcie /slohovej hodnoty/. Toto ustaľovanie jej štylistiky je determinované jednak tým, že v istej sfére styku má jazyková komunikácia v podstate rovnaké ciele a úlohy, a jednak tým, že táto komunikácia je síce diferencovaná individuálne, no rozhodujúca je diferenciácia objektívna, sociálna.

Paradigmatická slohová hodnota štýlmy sa neumŕtvuje ako jej jediný a trvalý príznak. Takto sa javí iba zo synchronného hľadiska. Na časovej osi sa môže modifikovať alebo aj meniť, prípadne štýlma môže získať aj ďalšiu, novú štylistickú kvalitu. Je tu potom neustále napätie medzi paradigmatickými danosťami štýlmy a novými možnosťami v jej syntagmatickom začleňovaní. Posun hodnoty štýlmy alebo priberanie nových štylistických príznakov je však možný len preto, že už predtým bola nadobudla relatívne stála slohová hodnota. Pri uplatnení štýlmy v individuálnom kontexte môže teda dôjsť k novej syntagmatickej aktualizácii, ktorá spravidla začína "tlačiť" na systém a cez ňu na normu.

Na diachronickej osi možno potom hovoriť o neustálom napä-

tí medzi syntagmatickým /individuálnym/ začlenením štýlmy a jej paradigmatickým zaradením: individuálne začlenenie štýlmy /ak sa potom v takejto funkcii opakovane využíva/ má ambície nájsť si miesto aj na paradigmatickej osi. Alebo inak: kontextovo aktualizovaná štylistický príznak sa /spravidla/ stáva zložkou reálnosti stálej, systémovej /paradigmatickej/ slohovej hodnoty štýlmy.

Ukazuje sa, že výrazový prostriedok nevystupuje ako štylistický prvok /štýlma/ iba v čase svojho uplatnenia v texte. Tam sa iba potvrdzuje /overuje/ paradigmatické rozmedzie štýlmy, prípadne sa naznačujú /rodia/ možnosti rozšírenia jej paradigmatického poľa.

Naznačenú dynamiku vzťahu medzi paradigmatickou a syntagmatickou štýlmy možno dobre ukázať napr. v súvislosti s lexikou. Syntagmatické uplatnenie jednotlivých lexikálnych štýlmy je prvotne podmienené ich systémovým zaradením v makro a mikroparadigmách /makroparadigmy = štylistické triedy slov, mikroparadigmy = vrstvy slovnej zásoby/. Nerešpektovanie týchto paradigmatických súvislostí sa v texte hodnotí ako chyba /porušenie slohovej normy/, alebo sa takto - najmä v umeleckom štýle - budujú špecifické štylistické kontexty /najmä metaforické/.

Z lingvoštylistického hľadiska rozlišujeme jazykové a kompozičné štýlmy. Jazykové štýlmy sa ďalej delia na syntagmatické /vetné a syntagmatické/, lexikálne, morfológické /morfologické/ a fonické. Z pragmalingvistického hľadiska sa štýlmy členia na informémy a pragmémy. Vo vzťahu k textu treba štýlmy považovať za základné stavebné jednotky.

Doc. PhDr. Ján Findra, CSc.

/7. IV. 1982 - Trnava/

Štruktúra príslovkových určení

Štruktúrnemu členeniu príslovkových určení sa v syntetických syntaxách slovanských jazykov nevenuje pozornosť. Obyčajne sa príslovkové určenia vymenúvajú za sebou, bez ohľadu na to, ktoré z nich tvoria osobitné celosti.

Málo pozornosti sa venuje makroštruktúre príslovkových určení. Obyčajne sa hovorí o príslovkových určeníach miesta, času, spôsobu a príčiny. Tieto štyri druhy sú základné, ale ich poradie by malo byť: príslovkové určenia miesta, času, príčiny, spôsobu /príčinné určenia totiž bližšie súvisia s miestnymi a časovými/.

Základné delenie na štyri druhy treba kombinovať s ďalším delením, ktoré sa uplatnilo pri triedení prísloviak v MSJ /1966/ a ktoré predtým uplatnil F. Kopečný /1958/ a J. Kuryłowicz /1949/. Je to delenie príslovkových určení na okolnostné /miesto, čas, príčina/ a vlastnostné alebo inherentné /väčšina spôsobových určení/. Toto delenie má dosah aj na mikroštruktúru jednotlivých druhov, spresňuje sémantickú a syntaktickú podstatu príslovkového určenia a pomáha ho odlišiť od iných vetných členov, najmä od objektu.

Binárne sa ďalej člení okolnostné určenia, a to na základné /miestne a časové, lebo označujú základné kategórie bytia/ a odvodené /príčinné/. Príčinné určenia diachronicky vznikli z miestnych a časových určení /z časových určení posunom post hoc → propter hoc/.

Každý zo základných štyroch druhov príslovkových určení obsahuje celý zväzok vzťahov. Na ich štruktúrne usporiadanie

sa už čiastočne poukázalo pri miestnych a časových určeníach, napr. v českých a sovietskych gramatikách. Tieto jednotlivé poznatky treba zhrnúť a usústaviť.

Mikroštruktúra jednotlivých príslovkových určení sa zakladá na ďalších protikladoch, a to na opozícii statických - dynamických určení a v rámci dynamických určení na opozícii začiatok - koniec. Popri nich sa tu uplatňuje aj základná opozícia okolnostných - vlastnostných určení, najmä v rámci príslovkového určenia spôsobu.

Miestne /presnejšie priestorové/ príslovkové určenia majú mikroštruktúru, ktorú predstavujú otázky kde, skade - kade - pokade, resp. odkiaľ - pokiaľ, až kam. Dynamické určenia miesta sú diferencované na základe protikladu začiatok - koniec /odkiaľ, pokiaľ/; tento protiklad syntetizujú prisl. určenia na otázku kade.

Časové určenia majú rovnakú mikroštruktúru ako miestne určenia. Statický prvok tu predstavujú určenia na otázku kedy, dynamickú zložku zasa určenia na otázky odkedy, dokedy.

Príčinnostné určenia sú usporiadané podľa toho istého modelu. Statickú zložku predstavujú podmienkové a prípustkové určenia, ktoré odpovedajú na otázky predložiek statických pádov: /aj/ pri akých podmienkach? /aj/ pod akou podmienkou? Oproti nim stoja dynamické určenia príčiny, ktoré predstavujú východiskový prvok na otázky od čoho?, z čoho?, začo? a transgresívny prvok na otázku prečo. Koncový prvok predstavujú určenia účelu /finálne/ na otázku načo.

Spôsobové určenia sú tiež štruktúrované podľa tohto modelu. Rozdiel je najmä v tom, že niektoré prvky štruktúry sú vyjadrené

hlavne iným morfológickým prostriedkom - príslovkou /vlastný spôsob ako statické určenie/. Oproti vlastnému spôsobu stoja dynamické určenia miery.

Prof. PhDr. Ján Oravec, DrSc.

/27. IV. 1982 - Bratislava/

Korelácia medzi temporálnym významom slovesa a textom

Otázka vyjadrovania časových významov je zložitá, pretože už v samotnej rečovej komunikácii - písomnej i ústnej - sa vyskytujú a označujú zložité časové vzťahy medzi komunikujúcimi osobami, ako aj ich vzťahy k rozličným situáciám, veciam i dejom. Ešte zložitejšou sa táto otázka ukazuje vtedy, keď konfrontujeme spôsoby vyjadrovania týchto vzťahov v rozličných jazykoch. Naoko jednoduché gramatické paradigma troch, či štyroch časov v slovenčine je iba súčasťou širokého aparátu, rozličných jazykových i mimojazykových faktorov, pomocou ktorých orientujeme výpoveď v čase a o čase.

Je preto pochopiteľné, že otázke vyjadrovania časových vzťahov sa doteraz venovalo mnoho pozornosti v našej i zahraničnej jazykovede. Osobitne treba spomenúť najmä Jespersenove rozborý časových foriem v jeho *The Philosophy of Grammar* /rus. preklad 1958, s. 297/, ďalej Lyonsov rozbor vo svojej *Introduction to Theoretical Linguistics* /1969, s. 304/, Hallidayove a Hasanova rozborý v *Cohesion in English* /1979, s. 187/, ako aj Bondarkove vo svojej práci *Teoriya morfoložičeskich kategorij* /1976/. Z našich prác treba spomenúť najmä Horákove práce, uplatnené v *Morfologii slovenského jazyka* /1966, s. 527/ a Krupov rozbor v *Jednote a variabilite jazyka* /1980, s. 77/. Osobitná pozornosť

sa otázkam času venuje v literárnovedných prácach v súvislosti s časom v literárnom diele. /Literatúru pozri v *Slovníku literární teorie*, 1977, s. 60./

V súvislosti s otázkou vyjadrovania časových významov a vzťahov treba rozlišovať aspoň tri základné pojmy času. Fyzický čas nášho sveta je uniformné kontinuum, nekonečné, lineárne, ktoré môžeme ľubovoľne členiť. Jeho korelátom v každom človeku je nekonečne premenlivé trvanie, ktoré jedinec meria podľa stupňa svojich emócií a podľa rytmu svojho vnútorného života. Chronický čas je jediným reálnym časom v našej existencii. Je to tiež kontinuum, ako fyzický čas, lež nie nekonečné, nie uniformné, ale kontinuum, do ktorého sú zaradené udalosti. Jazykový čas je ten, ktorý sa vyjadruje jazykovými prostriedkami /minulý, predminulý, prítomný, budúci a pod./. V angličtine sa chronický čas označuje termínom *time*, jazykový čas termínom *tense*. Centrom jazykového času je moment prehovoru, od ktorého hovoriaci "meria" do minulosti i do budúcnosti.

Popri fyzickom, chronickom a jazykovom čase sa ako sekundárne pojmy uplatňujú: fiktívny čas, epický čas, dramatický čas, lyrický čas a ďalšie.

V trichotómii časov treba prítomný čas chápať ako teoretický nulový bod, ako deliacu čiaru, ktorá stojí medzi dvoma protikladmi - medzi minulým a budúcim časom. Prítomný čas, ako nulový bod je prakticky nesegmentovateľný. Tvar takzvaného prítomného času je teda daný v slovenčine špecifickou formou prítomného času, avšak je to forma, ktorá môže pomenúvať dej v bode deliacej čiary stojacej medzi minulosťou a budúcnosťou, ale aj na osi okolo tohto bodu vo funkcii gnómického prezenta, no aj pred ním

a aj po ňom. /Kto z vás v tomto momente odchádza?; Kukučín odchádza na ostrov Brač roku 1893.; Vlak na Žilinu odchádza o 9. hodine.; Na budúci týždeň odchádza štvrtý ročník na brigádu./ Forma prítomného času slovesa nepatrí výlučne prítomnému času - možno ju uplatniť rovnako na pomenovanie deja v minulosti i v budúcnosti. O tom, či tvar slovesa odchádza plní funkciu minulého, či prítomného alebo budúceho času, nerozhoduje jeho prítomníková podoba, ale kontextová situácia. Z toho vyplýva, že aj na jeho chápanie ako prítomníka, sa musí použiť ďalší indikátor. Aj na chápanie futúra ako času označujúceho budúce deje sa musia použiť sprievodné, upresňujúce indikátory. Pre slovenčinu to platí o to viac, že časová adresnosť dokonavých sloviac v tvare prezenta sa musí určiť externe /tak sa vždy nahnevá - možno sa nahnevá/. Odlišná je však situácia pokiaľ ide o formy minulého času - tie sú v každom jazyku dokonca dve až tri. Gramatické formy prezenta a futúra teda nie sú dostačujúce na vyjadrenie gramatickej kategórie času ani v slovenčine, a to aj napriek tomu, že ich pokladáme za základné formy určené na túto funkciu.

Popri mnohovýznamovom tvare prezenta sa ako ukazovatele temporálneho významu slovesa v slovenčine uplatňujú aj vidové predpony, najmä predpona po- /pô-/, ktorá nesie temporálny význam futúra /ponesiem, poriešime, pôjdem/, ale aj ostatné vidové predpony.

Pri vyjadrovaní gramatickej kategórie času sú častými výrazovými prostriedkami aj rozličné lexikálne, syntaktické a hypersyntaktické prostriedky, ktorými sa tvoria analytické tvary. Ide o tvary, ktorých jedným členom je sloveso v gramatickej podobe a druhým členom je rozvíjajúce slovo, ktoré je nositeľom

sémy bližšie determinujúcej časový význam príslušného slovesného tvaru. Determinujúcim slovom býva častica, deiktické zámeno, adverbiálne alebo modálne sloveso. Z častíc sú to najmä tieto: už, hneď, ešte, aspoň, sotva, len a ďalšie. Pri modifikovaní časového údaju v slovenčine uplatňovaním analytických konštrukcií hrajú závažnú úlohu aj adverbiá: kým napríklad v angličtine sa opozícia medzi priebehovým a jednoduchým časom vyjadruje osobitnou formou /I am going - I go/, zatiaľ v slovenčine - ak nie je zo situácie jasné, o ktorý z týchto časov ide - sa musí nevyhnutne použiť adverbiálny výraz typu teraz, práve, dnes a podobne na spresnenie časového údaju.

Modálne slovesá /pozri predchádzajúce odseky/ vždy implikujú potenciálnu orientáciu deja do budúcnosti: chcem, musím, môžem, mám, smiem niečo robiť. Tu cítiť úzku súvislosť so sémantikou imperatívu, ktorý tiež implikuje orientáciu deja do budúcnosti - jeho spojenie s dejom v minulosti i v prítomnosti je inkompatibilné /píš, choď, drž/.

V širšom kontexte sa časový význam môže determinovať aj slovami, ktoré majú vo svojej sémantike komponent naznačujúci následnosť, rad. Takými slovami sú otec - syn, učiteľ - žiak, odísť - vrátiť sa, rady čísel, pomenovania dní v týždni, mesiacov a pod. Pomocou slov tohto typu možno zaradiť temporálne významy aj do viacerých časov.

Prof. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc.

/11. V. 1982 - Bratislava/

ADRESÁR SLOVAKISTICKÝCH
A BOHEMISTICKÝCH INSTITUCÍ A PRACOVISK

Jazykovedné spoločnosti

Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV

811 01 Bratislava, Nálepková 26, telefón 596 71

Jazykovedné združenie ČSAV

110 00 Praha, Letenská 4, telefón 539 359, 536 914

Jazykovedné ústavy

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV

811 01 Bratislava, Nálepková 26, telefón 596 71

Ústav pro jazyk český ČSAV

600 00 Brno, Mendlovo nám. 1, telefón 334 597

Ústav pro jazyk český ČSAV

110 00 Praha, Letenská 4, telefón 539 359, 536 914

Filozofické fakulty

Filozofická fakulta UK, 818 01 Bratislava,

Gondova 2, telefón 564 71

Filozofická fakulta UJEP, 600 00 Brno,

Arno Nováka 1, telefón 597 11

Filozofická fakulta UK, 110 00 Praha,

nám. Krasnoarmějců 2, telefón 2319 024

Filozofická fakulta UPJŠ, 080 00 Prešov,

Grešova 3, telefón 343 47

Pedagogické fakulty

Pedagogická fakulta, 974 00 Banská Bystrica,
Tajovského ul., telefón 345 41

Pedagogická fakulta UJEP, 600 00 Brno,
Poříčí, telefón 320 711

Pedagogická fakulta, 370 00 České Budějovice,
Jeronýmova 10, telefón 259 01

Pedagogická fakulta, 500 00 Hradec Králové,
Leninovo nám. 301, telefón 252 26

Pedagogická fakulta, 949 01 Nitra,
Lomonosova 1, telefón 247 79

Pedagogická fakulta, 300 00 Plzeň,
Vešslavinova 42, telefón 379 51

Pedagogická fakulta UK, 110 00 Praha,
M. Retlingové 4, telefón 298 751

Pedagogická fakulta UPJŠ, 080 00 Prešov,
Šmeralova 2, telefón 247 38

Pedagogická fakulta, 700 00 Ostrava,
Dvořákova 2, telefón 226 066

Pedagogická fakulta, 400 00 Ústí nad Labem,
České mládeže 8, telefón 264 41

KNIZNÉ NOVINKY

Atlas slovenského jazyka. Kolektív. Bratislava, Veda
1981.

PALKOVIČ, K.: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny
výskum. Banská Bystrica, KOS 1981.

RUŽIČKOVÁ, E.: Slovesá pohybu v slovenčine
a v angličtine. Bratislava, Veda 1982.